

**Маріупольський державний університет
Навчально-науковий інститут управління
Кафедра публічного управління та адміністрування**

**Методичні рекомендації до проведення семінарських занять
з освітньої компоненти
ОКПІ 1.2.5 «ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ»**

для здобувачів вищої освіти ОП «Публічне управління та адміністрування» за
першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»

Методичні рекомендації до проведення семінарських занять з освітньої компоненти «Євроінтеграція та національна ідентичність» для здобувачів вищої освіти ОП «Публічне управління та адміністрування» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» (галузь знань – 28 «Публічне управління та адміністрування») – Київ: МДУ, 2023 – 26 с.

Розробники:

Аліна НАДЕЖДЕНКО, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування ННПУ МДУ

Світлана ВЕРИТЕЛЬНИК, доктор філософії з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри публічного управління та адміністрування ННПУ МДУ

Рецензенти:

Юлія КАМАРДІНА, к.ю.н, доцент кафедри права Маріупольського державного університету

Анна ЧЕЧЕЛЬ, д.е.н, професор кафедри публічного управління та адміністрування Маріупольського державного університету

Затверджено на засіданні кафедри публічного управління та адміністрування (протокол № 11 від “05” червня 2023 року)

Затверджено на засіданні Вченої ради навчально-наукового інституту управління (протокол № 4 від “20” червня 2023 року)

У методичних рекомендаціях вміщено розподіл навчального часу за темами курсу, теми і плани семінарських занять, поточні контрольні запитання, список рекомендованої літератури.

© Надежденко А.О., 2023

© Верительник С.М., 2023

© Маріупольський державний університет, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Програма освітньої компоненти.....	6
Структура освітньої компоненти.....	9
Методичні рекомендації до семінарських занять	10
Контрольні питання до заліку.....	22
Рекомендовані джерела інформації.....	24

ВСТУП

Мета навчальної дисципліни: формування у здобувачів вищої освіти компетентності щодо проблематики європейської інтеграції та національної ідентичності в історичному, теоретичному і практичному спектрі аналізу.

Завдання навчальної дисципліни: дослідити еволюцію теоретичного розуміння інтеграції: основні поняття та підходи; розглянути основні форми та типи інтеграційних процесів; висвітлення теоретичних аспектів інтерпретації європейської інтеграції; набуття вмінь аналізувати й оцінювати євроінтеграційні наміри України в умовах міжнародних інтеграційних процесів; знайомство з основними історичними етапами становлення ЄС та інституційної структури Європейського Союзу; сформувати уявлення про основні концепції і поняття досліджень національної ідентичності; визначити проблеми формування української національної ідентичності; окреслити шляхи збереження національної ідентичності в Україні в умовах глобалізаційних викликів.

Змістові модулі:

1. Історичні передумови, зміст та основні етапи процесу європейської інтеграції.
2. Європейський союз – найуспішніше світове інтеграційне об'єднання.
3. Національна ідентичність: феномен і засади формування.

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі – обов'язкова компонента з циклу дисциплін професійної підготовки, обсягом - 180 годин / 6 кредитів ECTS. Належить до числа новітніх навчальних курсів і передбачає міждисциплінарний і системний підхід до вивчення основних засад європейської інтеграції та національної ідентичності.

Передумови для вивчення дисципліни відбувається на основі отриманих знань та навичок з наступних навчальних дисциплін: «Теорія та методологія публічного управління та адміністрування», «Конституційно-правові засади публічного управління та адміністрування», «Політичні інститути та процеси», «Основи сталого розвитку суспільства».

Компетентності та результати навчання

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері публічного управління та адміністрування або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та наукових методів відповідної галузі і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
Загальні компетентності	ЗК02. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК06. Здатність працювати в команді. ЗК07. Здатність планувати та управляти часом.

	ЗК09. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК10. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. ЗК11. Здатність спілкуватися іноземною мовою. ЗК12. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК13. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів діяльності).
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	СК03. Здатність забезпечувати дотримання нормативно-правових та морально-етичних норм поведінки. СК07. Здатність розробляти тактичні та оперативні плани управлінської діяльності. СК11. Здатність у складі робочої групи проводити прикладні дослідження в сфері публічного управління та адміністрування СК12. Здатність застосовувати ефективні управлінські інструменти публічного управління та адміністрування в органах державної та регіональної влади, місцевого самоврядування з урахуванням тенденцій сталого розвитку держави та Приазов'я зокрема.
Результати навчання	РН05. Знати стандарти, принципи та норми діяльності у сфері публічного управління та адміністрування. РН12. Уміти налагодити комунікацію між громадянами та органами державної влади і місцевого самоврядування.

Контроль за видами діяльності здобувачів вищої освіти здійснюється шляхом поточного оцінювання знань, періодичним контролем по тестах. У кінці кожного модуля пишеться підсумкова модульна робота. За результатами суми усіх модулів виставляється підсумкова оцінка за національною 100-бальною шкалою.

Освітня компонента «Євроінтеграція та національна ідентичність» викладається на I курсі, у II семестрі. На вивчення освітньої компоненти відводиться 180 годин, 6,0 кредитів ECTS.

Форма проведення занять: лекції, семінарські заняття.

Програма освітньої компоненти

Модуль I.

Історичні передумови, зміст та основні етапи процесу європейської інтеграції.

Теорія та історія європейських інтеграційних процесів. Сутність та види інтеграції. Історія європейської інтеграції: еволюція європейської ідеї. Історичні передумови європейської інтеграції: після Другої світової війни було винесено рішення про необхідність забезпечення миру та стабільності в Європі; руйнація післявоєнної Європи спонукала країни до спільної співпраці з метою політичного, економічного та соціального відновлення.

Зміст європейської інтеграції: формування спільних інституцій, які координують політику та дії учасників; розбудова єдиного ринку, з вільним переміщенням товарів, послуг, капіталів та людей; розвиток спільної зовнішньої політики та безпеки для забезпечення спільних інтересів.

Основні етапи процесу європейської інтеграції: створення Європейського вугільного та сталевого співтовариства (1951); утворення Європейської економічної спільноти (1957); розширення спільноти та поглиблення інтеграційних процесів; формування Європейського союзу (1993) та розширення його складу.

Важливі виклики та досягнення: поглиблення політичної інтеграції та створення спільних органів прийняття рішень; впровадження єдиної європейської валюти – євро; розширення Європейського союзу на нові країни-члени.

Сучасні виклики та перспективи: боротьба з економічними труднощами та нерівностями між країнами-членами; розвиток спільної зовнішньої політики та безпеки для забезпечення стабільності; поглиблення інтеграції у галузях, які потребують спільних рішень (наприклад, міграція, кліматичні зміни).

Модуль II.

Європейський союз – найуспішніше світове інтеграційне об'єднання.

Договори про заснування ЄС та Єдиний європейський акт; інституційне будівництво. Конституція ЄС. Лісабонський договір. Вирішення гуманітарних питань у контексті європейських цінностей.

Процедури та критерії вступу до ЄС. Склад Європейського Союзу. Порядок вступу нових членів до ЄС. Критерії вступу. Процес приєднання до Європейського Союзу. «Brexit».

Розподіл повноважень між Європейським Союзом та державами-членами. Види компетенції. Лісабонський договір (Договір про реформування ЄС). Інституційні зміни у ЄС після прийняття Лісабонського договору. Розподіл компетенцій між ЄС та державами-членами.

Інститути Європейського Союзу: Європейський парламент, Європейська рада, Рада ЄС, Європейська комісія, Суд ЄС, Європейський центральний банк, Рахункова палата.

Склад та формування Європейського парламенту. Питання утримання

депутатів Європарламенту. Принцип несумісності посад. Загальна характеристика внутрішнього регламенту Європейського парламенту. Керівні органи Європарламенту. Діяльність парламентських комісій, квесторів, Генерального секретаріату. Повноваження Європарламенту, порядок його роботи та прийняття рішень.

Місце Європейської ради в системі органів Європейського союзу після прийняття Лісабонських домовленостей 2007 р. Склад та формування Європейської ради. Загальна характеристика організації роботи, прийняття рішень та повноважень інституції.

Склад та формування Ради Європейського Союзу. Внутрішня організація Ради ЄС: Голова, комітети та робочі групи, Генеральний секретаріат. Загальна характеристика порядку роботи, прийняття рішень та повноважень.

Склад та формування Європейської комісії. Загальна характеристика Кодексу поведінки комісарів (2004 р.). Внутрішня організація комісії: Голова, заступник Голови, Верховний представник Союзу з іноземних справ та політиці безпеки, комісари, генеральні директорати та спеціальні служби. Загальна характеристика порядку роботи, прийняття рішень та повноважень.

Судова система Європейського союзу. Склад та порядок формування Суду ЄС. Загальна характеристика повноважень та порядку прийняття рішень Судом Європейського союзу. Загальна характеристика трибуналу першої інстанції та спеціалізованих трибуналів.

Історія створення та функціонування Європейського центрального банку. Місце Європейського центрального банку в системі органів Європейського союзу після прийняття Лісабонських домовленостей 2007 р. Загальна характеристика повноважень Європейського центрального банку. Склад та внутрішня структура Європейського центрального банку (Керівна рада, Загальна рада, Виконавчий комітет і т.д.). Загальна характеристика порядку роботи, прийняття рішень та повноважень.

Склад та формування Рахункової палати. Діяльність Голови та аудиторів Рахункової палати. Загальна характеристика повноважень інституції.

Органи Європейського Союзу: Економічний та соціальний комітет, Комітет Регіонів, Омбудсмен тощо.

Установи Європейського Союзу: Європейський інвестиційний банк, Європол, Євроюст, європейські агентства тощо.

Модуль III.

Національна ідентичність: феномен і засади формування.

Національна ідентичність є складним і багатограним феноменом: вона визначається почуттям належності, спільною історією, культурою, мовою та цінностями певної національної групи людей; національна ідентичність формується шляхом взаємодії між індивідуальними та колективними чинниками.

Засади формування національної ідентичності: історична спадщина та спільна пам'ять: спільна історія, події, легенди та символи сприяють формуванню національної ідентичності; культурний контекст: мова, література, мистецтво, традиції та обряди впливають на формування національної

ідентичності; соціальна взаємодія та спільнота: спілкування, сім'я, освіта, медіа та інші соціальні фактори впливають на формування національної ідентичності.

Вплив сучасних факторів на національну ідентичність: глобалізація: зростання світової взаємозалежності та культурного впливу може викликати питання про збереження національної ідентичності; міграція та діаспора: змішані культурні контексти можуть впливати на сприйняття та формування національної ідентичності; політичні та соціальні процеси: політичні події, конфлікти та зміни в суспільстві можуть впливати на сприйняття та розуміння національної ідентичності.

Роль освіти та виховання у формуванні національної ідентичності: освіта має важливе значення в передачі національних цінностей, історії та культури; виховання спрямоване на формування почуття національної гордості, розуміння і поваги до власної культури та інших культур.

Взаємозв'язок національної ідентичності та соціальної інтеграції: збереження національної ідентичності може сприяти підтримці соціальної спільності та інтеграції в суспільство; розуміння та повага до інших національних ідентичностей є важливим фактором побудови багатокультурного суспільства.

Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усь ого	у тому числі					усь ого	у тому числі				
		л	п	ла б	інд	с. р		л	п	лаб	ін д	с.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. «ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ, ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ»												
Тема 1. Еволюція теоретичного розуміння інтеграції: поняття та підходи. Основні форми та типи інтеграційних процесів.	22	8	6		8	1	22	2	2		18	1
Тема 2. Еволюція ідеї європейської інтеграції в контексті теорії державного управління.	23	6	4		12		23	2	2		18	
ІНДЗ												1
Разом за змістовим модулем 1	45	14	10		20	1	45	4	4		36	1
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – НАЙУСПІШНІШЕ СВІТОВЕ ІНТЕГРАЦІЙНЕ ОБ'ЄДНАННЯ»												
Тема 3. Політика європейської інтеграції	26	6	6		14	0,5	26	2	2		22	0,5
Тема 4. Процес інтеграції України до ЄС. Основні проблеми входження України в ЄС та шляхи їх подолання	24,5	6	6		12		24,5	2	2		20	
ІНДЗ						0,5						0,5
Разом за змістовим модулем 2	50,5	12	12		26	0,5	50,5	4	4		42	0,5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. «НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ФЕНОМЕН І ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ»												
Тема 5. Поняття нації як визначальна детермінанта дискурсу. Українська політична нація – визначальна засада формування української ідентичності.	28,5	6	6		16	0,5	28,5	2	2		24	0,5
Тема 6. Феномен української ідентичності. Чинники та механізми формування української ідентичності	26	6	6		14		26	2	2		22	
ІНДЗ						0,5						0,5
Разом за змістовим модулем 3	54,5	12	12		30	0,5	54,5	4	4		46	0,5
Підготовка до екзамену:	30				30		30				30	
Усього годин:	180	38	34		106	2	180	12	12		154	2

Методичні рекомендації до семінарських занять

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 «ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ, ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ»

План семінарського заняття

ТЕМА: ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНОГО РОЗУМІННЯ ІНТЕГРАЦІЇ: ПОНЯТТЯ ТА ПІДХОДИ. ОСНОВНІ ФОРМИ ТА ТИПИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.

Кількість годин: денна 6, заочна 2

Мета: скориставшись інформаційними джерелами опрацювати теоретичний матеріал по темі та повідомити на семінарському занятті наступне: надати характеристику основних напрямів розуміння та теоретичного обґрунтування інтеграції які існують у сучасній науці; визначити у чому полягає специфіка осмислення інтеграції у пост-некласичних концепціях; проаналізувати зв'язок інтеграційного та інноваційного розвитку суспільства; визначити вплив інтеграції на інституціональний розвиток системи державного управління. Перелічити механізми державного управління суспільним розвитком що формуються під впливом інтеграції. Визначити особливості теоретичного обґрунтування інтеграції та їх зв'язок з практикою державного управління.

Навчальні питання:

1. Історичний контекст та етапи розвитку теорій інтеграції.
2. Поняття інтеграції та його еволюція в теоретичному розумінні.
3. Роль інтеграції в процесах політичного, економічного та соціокультурного об'єднання.
4. Основні підходи до розуміння інтеграційних процесів: політичний, економічний, інституціональний тощо.
5. Основні форми інтеграції: регіональна, міжнародна, економічна, соціокультурна тощо.
6. Типи інтеграційних процесів: вертикальна та горизонтальна інтеграція, глибока та поверхнева інтеграція, симетрична та асиметрична інтеграція.
7. Роль інституцій у забезпеченні інтеграційних процесів.
8. Вплив інтеграції на політичну стабільність, економічний розвиток, культурні взаємодії та інші аспекти суспільного життя.
9. Аналіз прикладів реальних інтеграційних процесів, таких як Європейський союз, НАФТА, Меркосур тощо.
10. Виклики та перспективи інтеграції у сучасному світі.

Реферати (доповіді, повідомлення)

1. Етапи розвитку теорій інтеграції: від класичних підходів до сучасних теоретичних концепцій.
2. Поняття інтеграції: теоретичні дебати та сучасні розуміння.
3. Основні форми інтеграції: порівняльний аналіз.
4. Типи інтеграційних процесів: дослідження асиметрії та симетрії.
5. Роль інтеграції у глобалізаційних процесах.

6. Етапи розвитку теорій інтеграції: від класичних до сучасних підходів.
7. Поняття інтеграції в політичній та економічній теорії: порівняльний аналіз.
8. Політичні підходи до розуміння інтеграції: функціоналістська, неореалістська, конструктивістська та інші.
9. Економічні підходи до розуміння інтеграції: теорія регіональної інтеграції, теорія економічної конвергенції тощо.
10. Роль інституціонального підходу в теорії інтеграції: аналіз ключових інституційних моделей.
11. Економічна інтеграція: форми, типи та вплив на економічний розвиток країн.
12. Соціокультурна інтеграція: роль культурних взаємодій у процесі інтеграції.
13. Горизонтальна та вертикальна інтеграція: аналіз різниці та взаємодії між ними.
14. Аналіз сучасних викликів та перспектив інтеграційних процесів у світі.

Література:

- 1) Міжнародна інтеграція як фактор сталого інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України /За загальною редакцією академіка Української екологічної академії наук, д.е.н., професора Д.І. Бабміндри. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. 390 с
- 2) Захарова Т. О., Бобер М. Т. Дослідження сучасного стану інтеграційних процесів. *Науковий вісник РДГУ*. 2017. Вип. 22(174). С. 201–207.
- 3) Власов В. І., Філіпенко А. С. Фундаментальний внесок у теорію фінансової глобалізації і євроінтеграції. *Фінанси України*. 2016. № 11. С. 126–127.
- 4) Палагнюк Ю. В. Політика європейської інтеграції: методичні рекомендації / Ю. В. Палагнюк. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 36 с.
- 5) Назаров М.І. Сучасний стан інтеграційних процесів у світі. *Мукачівський державний Університет. Економіка і суспільство*. Випуск № 18. 2018 р. С. 57-65

Методичні вказівки здобувачам вищої освіти щодо підготовки до семінарського заняття

На семінарському занятті відбувається обговорення питань до яких здобувачі вищої освіти готують тези виступів, реферати. Викладач оцінює виступи здобувачів вищої освіти, активність у дискусії, вміння формулювати свою позицію. Семінар є ефективним засобом розвитку у здобувачів вищої освіти культури наукового мислення, сприяє розвитку творчої самостійності здобувачів вищої освіти, поглиблює їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховує вміння та навички публічного виступу, участі у дискусії.

У ході семінарського заняття вирішуються такі завдання:

- повторення та закріплення знань;
- контроль знань;
- педагогічне спілкування, творча співпраця;
- узагальнення і оцінювання знань студентів.

План семінарського заняття
ТЕМА: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ
ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кількість годин: денна 4, заочна 2

Мета: скориставшись інформаційними джерелами опрацювати теоретичний матеріал по темі та повідомити на семінарському занятті наступне: охарактеризувати основні ідеї розвитку Європи притаманні античній епосі; проаналізувати яку роль відіграв релігійний фактор у формуванні єдиної європейської цивілізації; визначити чим обумовлене виникнення та розвиток проєктів створення наднаціональної імперії; охарактеризувати основні чинники формування європейської ідентичності; надати розуміння того у чому полягає сутність ідеї про об'єднану Європу.

Навчальні питання:

1. Поняття та етапи розвитку ідеї європейської інтеграції.
2. Теоретичні підходи до розуміння ідеї європейської інтеграції в контексті державного управління.
3. Роль державного управління в процесі європейської інтеграції.
4. Механізми державного управління у контексті європейської інтеграції: політичні, економічні, правові та інші аспекти.
5. Роль інституцій державного управління в процесі європейської інтеграції.
6. Вплив європейської інтеграції на державне управління в країнах-членах.
7. Роль політичних акторів у реалізації ідеї європейської інтеграції в контексті державного управління.
8. Питання демократії та легітимності в європейському інтеграційному процесі.
9. Аналіз прикладів успішної реалізації європейської інтеграції з точки зору теорії державного управління.
10. Виклики та перспективи європейської інтеграції в контексті теорії державного управління.

Реферати (доповіді, повідомлення)

1. Етапи розвитку ідеї європейської інтеграції: від початку до сучасності.
2. Теоретичні підходи до розуміння ідеї європейської інтеграції в контексті державного управління: функціоналістський, неореалістський, конструктивістський тощо.
3. Роль державного управління в процесі європейської інтеграції: вплив на прийняття рішень, реалізацію політик та забезпечення координації.
4. Механізми державного управління в контексті європейської інтеграції: політичні, економічні, правові та інші аспекти.
5. Вплив європейської інтеграції на державне управління в країнах-членах: зміни в інституційних рамках та політичних процесах.
6. Роль теорії державного управління у процесі формування та розвитку європейської інтеграції.
7. Інституційний підхід до європейської інтеграції: роль європейських інституцій у формуванні та реалізації інтеграційних процесів.

8. Демократія та європейська інтеграція: взаємозв'язок між демократичними засадами та інтеграційними процесами.

9. Європейська інтеграція та демократія: взаємозв'язок, виклики та перспективи.

10. Європейська інтеграція та легітимність: роль європейських інституцій та їхнє сприйняття громадянами.

11. Управління європейськими інституціями: аналіз системи прийняття рішень та механізмів забезпечення ефективності.

12. Порівняльний аналіз досвіду країн-членів Європейського Союзу в контексті державного управління.

13. Виклики та перспективи європейської інтеграції в контексті теорії державного управління: роль нових технологій, глобалізації та інших факторів.

Література:

1) Попсуєнко Л. О. Розвиток ідеї європейської міждержавної інтеграції у XIX ст.: до історії питання. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 171-174.

2) Рудік О. М. Реформи державного управління в країнах-кандидатах та потенційних кандидатах на вступ в ЄС: стан та актуальні проблеми. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2. С. 49–53.

3) Мазур В. І. Вплив розширення ЄС на євроінтеграційні процеси. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 6(3). С. 108–111.

4) Попко О.В. Міжнародна економічна інтеграція та місце України в міжнародних інтеграційних процесах. *Проблеми системного підходу в економіці*. Випуск № 2 (70), 2019. С. 13-20.

5) Курах Л.В. Поняття та види міжнародної інтеграції: теоретико-правовий аналіз. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (79). Т. 2 URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4-2_2020/4.pdf

Методичні вказівки здобувачам вищої освіти щодо підготовки до семінарського заняття

На семінарському занятті відбувається обговорення питань до яких здобувачі вищої освіти готують тези виступів, реферати. Викладач оцінює виступи здобувачів вищої освіти, активність у дискусії, вміння формулювати свою позицію. Семінар є ефективним засобом розвитку у здобувачів вищої освіти культури наукового мислення, сприяє розвиткові творчої самостійності здобувачів вищої освіти, поглиблює їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховує вміння та навички публічного виступу, участі у дискусії.

У ході семінарського заняття вирішуються такі завдання:

- повторення та закріплення знань;
- контроль знань;
- педагогічне спілкування, творча співпраця;
- узагальнення і оцінювання знань студентів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

«ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – НАЙУСПІШНІШЕ СВІТОВЕ ІНТЕГРАЦІЙНЕ ОБ'ЄДНАННЯ»

План семінарського заняття

ТЕМА. ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Кількість годин: денна 6, заочна 2

Мета: скориставшись інформаційними джерелами опрацювати теоретичний матеріал по темі та повідомити на семінарському занятті наступне: визначити основні етапи європейської інтеграції; охарактеризувати чотири розширення ЄС у XX столітті та три розширення ЄС у XXI столітті; проаналізувати зовнішню політику ЄС та перспективи подальшого розширення ЄС.

Навчальні питання:

1. Історичні коріння європейської інтеграції: вплив Другої світової війни та поствоєнного відродження Європи.
2. Основні політичні цілі та принципи європейської інтеграції.
3. Структура та інституції Європейського союзу: роль Комісії, Ради, Європейського Парламенту та Європейського суду.
4. Процес прийняття рішень в Європейському союзі: роль міжурядових переговорів, консенсусу та мажоритарних голосувань.
5. Політичні партії та політична система Європейського союзу: транснаціональні партії та їх роль у формуванні політичного простору ЄС.
6. Зовнішня політика Європейського союзу: роль ЄС у світі, зовнішньополітична координація та спільні зовнішньополітичні дії.
7. Розширення Європейського союзу: процеси входження нових держав, вплив розширення на політику та динаміку ЄС.
8. Кризи та виклики для європейської інтеграції: Brexit, міграційна криза, економічна криза та їх вплив на політику ЄС.
9. Демократія в Європейському союзі: роль громадянського суспільства, прозорість процесів та забезпечення легітимності прийнятих рішень.
10. Майбутнє європейської інтеграції: можливі сценарії розвитку, дискусії про федералізм та міжурядовий підхід, роль національних держав у процесі європейської інтеграції.

Реферати (доповіді, повідомлення)

1. Історичний розвиток політики європейської інтеграції: від Європейського вугільного і сталевих співтовариства до Європейського союзу.
2. Інституційна структура Європейського союзу: роль Комісії, Ради та Європейського Парламенту в політичному процесі.
3. Політика розширення Європейського союзу: процес входження нових держав та їх вплив на політику та динаміку ЄС.
4. Зовнішня політика Європейського союзу: спільна зовнішньополітична діяльність та вплив ЄС у світі.
5. Безпекова політика Європейського союзу: роль спільної оборони та боротьби з тероризмом.

6. Політика економічної інтеграції в Європейському союзі: єврозона, єдиний ринок та спільна економічна політика.

7. Демократія та громадянське суспільство в Європейському союзі: участь громадян у політичних процесах та легітимність прийнятих рішень.

8. Політика соціального розвитку в Європейському союзі: соціальні стандарти, боротьба з нерівностями та соціальна солідарність.

9. Майбутнє політики європейської інтеграції: виклики та перспективи розвитку в умовах глобалізації та зміни міжнародного порядку.

10. Розширення Європейського союзу: політичні та стратегічні наслідки для ЄС та країн-кандидатів.

11. Вплив політики спільної зовнішньої та безпекової політики на міжнародну роль Європейського союзу: аналіз співпраці з іншими регіонами та організаціями в рамках зовнішньої політики ЄС.

12. Роль громадянського суспільства в європейській інтеграції: вплив громадських організацій та активістів на формування політичних рішень та демократичну легітимність ЄС.

Література:

1) Європейський Союз: навч. посіб. / [А. О. Бояр (кер. авт. кол.), Н. П. Карпчук, Н. І. Романюк та ін.]; за ред. А. О. Бояра, С. В. Федонюка. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 600 с.

2) Європейський Союз: вчора, сьогодні, завтра=Die Europäische Union: gestern, heute, morgen: навч. посібник / укл. Ю. Макар,

3) В. Бурдяк, В. Макар, В. Семенко. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, Чернівці. 2020. 400 с.

4) ЄС як найбільш розвинуте інтеграційне об'єднання. URL: <https://buklib.net/books/27879/>

5) Юліана Палагнюк. Основні етапи європейської інтеграції. Єдиний економічний та валютний союз. URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/miltymediinyi-posibnyk>

Методичні вказівки здобувачам вищої освіти щодо підготовки до семінарського заняття

На семінарському занятті відбувається обговорення питань до яких здобувачі вищої освіти готують тези виступів, реферати. Викладач оцінює виступи здобувачів вищої освіти, активність у дискусії, вміння формулювати свою позицію. Семінар є ефективним засобом розвитку у здобувачів вищої освіти культури наукового мислення, сприяє розвиткові творчої самостійності здобувачів вищої освіти, поглиблює їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховує вміння та навички публічного виступу, участі у дискусії.

У ході семінарського заняття вирішуються такі завдання:

- повторення та закріплення знань;
- контроль знань;
- педагогічне спілкування, творча співпраця;
- узагальнення і оцінювання знань студентів.

План семінарського заняття
ТЕМА: ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ
ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ЄС ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ
Кількість годин: денна 6, заочна 2

Мета: скориставшись інформаційними джерелами опрацювати теоретичний матеріал по темі та повідомити на семінарському занятті наступне: охарактеризувати основні механізми співробітництва України та ЄС; охарактеризувати основні вектори євроінтеграційних процесів в Україні; охарактеризувати історію, сучасний стан та пріоритетні напрями відносин між Україною та Євросоюзом.

Навчальні питання:

1. Історичний контекст інтеграції України до ЄС: аналіз відносин між Україною та ЄС, починаючи з незалежності країни.
2. Євроінтеграційні пріоритети України: огляд основних політичних, економічних та соціальних аспектів, які визначають процес інтеграції.
3. Європейські стандарти та норми: аналіз адаптації українського законодавства та інституцій до вимог ЄС.
4. Економічні виклики та перспективи: вплив інтеграції на економіку України, проблеми та шляхи подолання.
5. Корупція та правова реформа: аналіз ролі боротьби з корупцією у процесі інтеграції та необхідних правових змін.
6. Соціокультурні аспекти інтеграції: вплив інтеграції на українське суспільство, культуру та міжнаціональні відносини.
7. Зовнішня політика України та регіональна безпека: перспективи співробітництва з ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки.
8. Роль громадськості та громадських організацій у процесі інтеграції: вплив громадської активності на реформи та зміни українського суспільства.

Реферати (доповіді, повідомлення)

1. Інституційна адаптація України до вимог ЄС: основні виклики та досягнення.
2. Інституційні аспекти процесу інтеграції України до ЄС: проблеми та перспективи.
3. Економічні виклики українського входження до ЄС: аналіз торгівельних та економічних відносин.
4. Економічні перешкоди на шляху інтеграції України до ЄС та шляхи їх подолання.
5. Корупція як головна перешкода на шляху інтеграції України до ЄС: аналіз та пропозиції.
6. Боротьба з корупцією у контексті європейської інтеграції: проблеми та шляхи реформ.
7. Соціокультурні виклики інтеграції України до ЄС: роль освіти та медіа.
8. Соціальні та культурні аспекти інтеграції України до ЄС: вплив ідентичності та культурних цінностей.
9. Роль громадськості у процесі європейської інтеграції: досвід та вплив

громадських організацій.

10. Європейський досвід інтеграції та його застосування в Україні: навчальні приклади та рекомендації.

11. Правові аспекти входження України до ЄС: аналіз європейських стандартів та необхідних реформ.

12. Зовнішньополітичні виклики та перспективи євроінтеграції України: регіональний та геополітичний контекст.

13. Зовнішня політика України в контексті інтеграції до ЄС: виклики та перспективи.

Література:

1) Іванова М. І., Варяниченко О. В. Переваги та ризики Євроінтеграції України. Київ: Либідь, 2015. 211 с.

2) Кіндратець О. М. Євроінтеграція України як фактор «мотивованої» модернізації. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук.праць*. 2013. Вип. 72 (№ 5). С. 824–829.3) E-GOV у світі. Світовий досвід е-врядування. URL: http://nc.gov.ua/menu/e_gov/

3) Батаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. 2014. № 1. С. 34–37.

4) Матюшенко І.Ю., Беренда С.В., Резніков В.В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навчальний посібник. Х. 2015. 496 с.

5) Інтеграція України до ЄС: російський чинник. URL: eweurope.org.ua/media-post/integratsiya-ukrayiny-do-yes-rosijskyj-chynnyk/

Методичні вказівки здобувачам вищої освіти щодо підготовки до семінарського заняття

На семінарському занятті відбувається обговорення питань до яких здобувачі вищої освіти готують тези виступів, реферати. Викладач оцінює виступи здобувачів вищої освіти, активність у дискусії, вміння формулювати свою позицію. Семінар є ефективним засобом розвитку у здобувачів вищої освіти культури наукового мислення, сприяє розвитку творчої самостійності здобувачів вищої освіти, поглиблює їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховує вміння та навички публічного виступу, участі у дискусії.

У ході семінарського заняття вирішуються такі завдання:

- повторення та закріплення знань;
- контроль знань;
- педагогічне спілкування, творча співпраця;
- узагальнення і оцінювання знань студентів.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 «НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ФЕНОМЕН І ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ»

План семінарського заняття

ТЕМА: ПОНЯТТЯ НАЦІЇ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ДЕТЕРМІНАНТА ІДЕНТИФІКАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ. УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА НАЦІЯ – ВИЗНАЧАЛЬНА ЗАСАДА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Кількість годин: денна 6, заочна 2

Мета: скориставшись інформаційними джерелами опрацювати теоретичний матеріал по темі та повідомити на семінарському занятті наступне: проаналізувати генезу поняття «нація» у теорії суверенітету і теорії нації; визначити теоретико-методологічні детермінанти дослідження національної ідентичності; охарактеризувати місце національної ідентичності у системі ідентичностей: теоретичний та практичний виміри; охарактеризувати історичні моделі формування національної ідентичності в контексті зарубіжного історичного досвіду.

Навчальні питання:

1. Поняття нації: теоретичні підходи та контекст української ідентичності.
2. Історичні та культурні чинники формування української політичної нації.
3. Національна ідентичність та політична нація: взаємозв'язок та вплив на політичні процеси.
4. Ідентичність та національна свідомість: роль політичної нації в формуванні української ідентичності.
5. Політична нація та консолідація суспільства: роль політичних інститутів у зміцненні української ідентичності.
6. Міжетнічні відносини та українська політична нація: виклики та можливі шляхи подолання напруженостей.
7. Порівняльний аналіз політичних націй: український контекст і міжнародний досвід.
8. Громадянство та національна ідентичність: взаємодія та роль української політичної нації.

Реферати (доповіді, повідомлення)

1. Історичні чинники формування української політичної нації: вплив культурних, соціальних та політичних процесів.
2. Теоретичні підходи до розуміння поняття нації: вплив на формування української ідентичності.
3. Політична нація як визначальна засада формування української ідентичності: аналіз практичних прикладів.
4. Національна ідентичність та політична нація: взаємозв'язок і вплив на політичні процеси в Україні.
5. Ідентифікаційний дискурс в Україні: роль політичної нації у формуванні колективної свідомості.
6. Українська політична нація та європейська інтеграція: виклики та

перспективи.

7. Порівняльний аналіз політичних націй: український контекст і міжнародний досвід.

8. Гендерний аспект політичної нації: роль жінок у формуванні та зміцненні української ідентичності.

9. Історичні процеси та події, що вплинули на формування української політичної нації.

10. Роль української політичної нації у визначенні ідентичності українського народу.

11. Ідентифікаційний дискурс і національна свідомість: взаємозв'язок та вплив політичної нації.

12. Міжетнічні відносини та політична нація: виклики та перспективи українського контексту.

13. Українська політична нація та інтеграційні процеси: вплив на формування української ідентичності в європейському контексті.

14. Порівняльний аналіз політичних націй: український досвід та міжнародні виміри.

Література:

1) Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с.

2) Бистрицький Є., Пролєєв С., Білий О. Національна ідентичність та громадянське суспільство. Київ: Дух і літера, 2018. 464 с.

3) Ковалева А. И., Перинская Н. А. Самоидентичность в социологии Э. Гидденса как рефлексивный проект индивида в категориях биографии. *Знание. Понимание. Умение*. 2020. № 1. С. 80–91.

4) Мясников О. Національна ідея в наукових штатах. *Віче*. № 8. С. 34–40.

5) Рафальський О., Самчук З. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства: монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. 688с.

Методичні вказівки здобувачам вищої освіти щодо підготовки до семінарського заняття

На семінарському занятті відбувається обговорення питань до яких здобувачі вищої освіти готують тези виступів, реферати. Викладач оцінює виступи здобувачів вищої освіти, активність у дискусії, вміння формулювати свою позицію. Семінар є ефективним засобом розвитку у здобувачів вищої освіти культури наукового мислення, сприяє розвиткові творчої самостійності здобувачів вищої освіти, поглиблює їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховує вміння та навички публічного виступу, участі у дискусії.

У ході семінарського заняття вирішуються такі завдання:

- повторення та закріплення знань;
- контроль знань;
- педагогічне спілкування, творча співпраця;
- узагальнення і оцінювання знань студентів.

План семінарського заняття
ТЕМА: ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ. ЧИННИКИ ТА
МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
Кількість годин: денна 6, заочна 2

Мета: скориставшись інформаційними джерелами опрацювати теоретичний матеріал по темі та повідомити на семінарському занятті наступне: визначити специфіку актуалізації історичної складової національної ідентичності; обговорити модернізаційні особливості ціннісної складової демократичного транзиту в Україні; обговорити концептуалізацію національної ідентичності України у контексті постмодернізації; обговорити теоретичні проблеми і політичний дискус формування сучасної консолідаційної моделі національної ідентичності в Україні.

Навчальні питання:

1. Історичні та культурні коріння української ідентичності: вплив минулого на формування сучасної ідентичності.
2. Мова як визначальний елемент у формуванні української ідентичності.
3. Релігія та українська ідентичність: взаємозв'язок та вплив.
4. Національна символіка та обряди як фактори формування української ідентичності.
5. Політичні процеси та національна самосвідомість: роль політики у формуванні української ідентичності.
6. Етнічність та міжетнічні відносини: вплив на формування української ідентичності.
7. Ідентичність молодого покоління: особливості формування української ідентичності в сучасному світі.
8. Глобалізація та вплив зовнішніх факторів на українську ідентичність.

Реферати (доповіді, повідомлення)

1. Історичні корені української ідентичності: вплив минулого на сучасну українську ідентичність.
2. Культурна спадщина та українська ідентичність: роль мови, літератури, мистецтва та культурних традицій.
3. Релігія як фактор формування української ідентичності: взаємодія між віросповіданням та національною самосвідомістю.
4. Українська мова як ключовий елемент у формуванні національної ідентичності.
5. Етнополітичні процеси та їх вплив на формування української ідентичності: взаємодія з іншими етнічними групами та культурами.
6. Молодь та українська ідентичність: особливості формування та роль молодіжних організацій і рухів.
7. Політичні фактори формування української ідентичності: вплив політики, національних лідерів та політичних рухів.
8. Вплив глобалізації на українську ідентичність: виклики та можливості.
9. Історичні та культурні коріння української ідентичності: вплив минулого на сучасну українську ідентичність.

10. Мова як ключовий чинник формування української ідентичності: роль української мови в національній самосвідомості.

11. Українська культура та мистецтво як визначальні складові формування української ідентичності.

12. Вплив масової комунікації та медіа на формування української ідентичності.

Література:

1) Надежденко А.О. До питання трансформації національної ідентичності в умовах геополітичної дихотомії України. *Актуальні проблеми науки та освіти*: зб. матеріалів XXIV підсумк. наук.-практ. конф. викладачів МДУ, м. Маріуполь, 04 лютого 2022 р. / За заг. ред. М.В. Трофименка. Маріуполь: МДУ, 2022. С. 74–76.

2) Надежденко А.О., Кучерова А.М. Українська національна ідентичність в умовах глобального середовища. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір*. Матер. VII Міжнародної науково-практичної конференції (Маріуполь, 20 листоп. 2020). Маріуполь: МДУ, 2020. С. 13—15.

3) Руденко Ю.Ю. Інтеграційний потенціал історичної пам'яті у контексті формування консолідаційної моделі національної ідентичності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. Київ, 2020. № 2 (46). С. 34–39.

4) Руденко Ю.Ю. Консолідаційний потенціал національної ідентичності. *Науковий часопис Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Київ: 2020. Вип. 26. С. 10–16.

5) Руденко Ю.Ю. Національна ідентичність України у контексті процесів глобалізації. *Європейський політико-правовий дискурс: міжнародний журнал*. Прага, 2018. Том5. Вип. 6. С. 187–190.

Методичні вказівки здобувачам вищої освіти щодо підготовки до семінарського заняття

На семінарському занятті відбувається обговорення питань до яких здобувачі вищої освіти готують тези виступів, реферати. Викладач оцінює виступи здобувачів вищої освіти, активність у дискусії, вміння формулювати свою позицію. Семінар є ефективним засобом розвитку у здобувачів вищої освіти культури наукового мислення, сприяє розвиткові творчої самостійності здобувачів вищої освіти, поглиблює їх інтерес до науки і наукових досліджень, виховує вміння та навички публічного виступу, участі у дискусії.

У ході семінарського заняття вирішуються такі завдання:

- повторення та закріплення знань;
- контроль знань;
- педагогічне спілкування, творча співпраця;
- узагальнення і оцінювання знань студентів.

Контрольні питання до заліку

1. Основні підходи до визначення терміна „інтеграція”.
 2. Сутність інтеграції, її відмінності від інших форм взаємодії національних держав (міжнародна торгівля, закордонні інвестиції, спільне підприємництво, військово-політичні союзи і т.д.).
 3. Інтеграція як процес і як стан.
 4. Міжнародне співробітництво та міжнародна інтеграція.
 5. Зміст і характерні риси регіональної інтеграції.
 6. Принципи, параметри і форми регіональної інтеграції (секторальні і преференційні торговельні угоди, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз) на прикладі відомих інтеграційних угруповань.
 7. Визначення “економічної інтеграції”. Поняття “політична інтеграція”, “військова інтеграція”, „соціальна інтеграція”, „культурна інтеграція”.
 8. Сутність і особливості західноєвропейської інтеграції.
 9. Параметри інтеграції. Фактори, що визначають рівень розвитку інтеграції. Умови, що сприяють інтенсифікації інтеграційних процесів.
 10. Специфіка наукових досліджень європейської інтеграції.
 11. Політологічний підхід до вивчення європейської інтеграції.
 12. Особливості соціологічного підходу до дослідження європейської інтеграції.
 13. Сутність економіко-теоретичного підходу до вивчення феномену європейської інтеграції.
 14. Характеристика правового підходу до дослідження європейської інтеграції.
 15. Зміст та еволюція федералістських теорій європейської інтеграції.
 16. Функціоналістський напрям у теоріях європейської інтеграції.
- Неофункціоналізм.
17. Інтерговернменталізм (міжурядовий підхід) у теоріях європейської інтеграції. Інституціоналістські теорії та підходи.
 18. Комунікативна теорія дослідження європейської інтеграції.
 19. Теорії управління („governance”) і режиму.
 20. Інтеграційні концепції „первинного поглиблення” та „первинного розширення”.
 21. Нові моделі європейської інтеграції.
 22. Економічні теорії європейської інтеграції.
 23. Етапи розвитку західноєвропейської інтеграції.
 24. Сутність інтеграції як складової частини міжнародних процесів.
 25. Теоретичні моделі європейської інтеграції.
 26. Зародження та розвиток ідей європейської єдності.
 27. Європейська ідентичність як різновид колективної ідентичності.
 28. Рівні європейської ідентичності.
 29. Європейська ідентичність і європейська ідея та європейська свідомість..
 30. Передумови та початок інтеграційних процесів в Європі після Другої світової війни.
 31. Створення Європейського Економічного Союзу.

32. Політична інтеграція в Європі.
33. Інститути європейських спільнот та ЄС.
34. Особливості політико-правових систем країн ЄС та їх вплив на формування інститутів ЄС.
35. Формування інститутів європейської інтеграції та розширення їх повноважень.
36. Структура, повноваження, принципи формування та функції сучасних інститутів ЄС (Європейський парламент, Рада, Комісія, Суд, Рахункова палата, Економічний та соціальний комітет, Комітет регіонів, Омбудсман Європейський інвестиційний банк, Європейська система центральних банків, Європейський валютний інститут).
37. Хвилі розширення європейських спільнот та їх особливості.
38. Вимоги до членства. Територіальне обмеження членства. Системні вимоги європейської інтеграції.
39. Україна та процеси Європейської інтеграції.
40. Ідентичність України та процеси європейської інтеграції.
41. Формування договірно-правових, політичних та економічних засад співробітництва України та ЄС.
42. Загальна характеристика Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.
43. Поняття нації як визначальна детермінанта ідентифікаційного дискурсу.
44. Українська політична нація – визначальна засада формування української ідентичності.
45. Консолідація суспільства як першочергове завдання українського національного будівництва.
46. Чинники та механізми формування української ідентичності.
47. Історична пам'ять як підґрунтя тяглості національної ідентичності.
48. Національна ідентичність в історичній ретроспективі України.
49. Політика пам'яті як інструмент формування консолідаційної моделі національної ідентичності.
50. Особливості формування національної ідентичності суспільства у контексті теорії модернізації.
51. Шляхи та механізми формування сучасної консолідаційної моделі національної ідентичності в умовах незалежної України.
52. Чинники та суб'єкти формування консолідаційної моделі національної ідентичності в сучасній Україні.
53. Проблеми та перспективи національної консолідації в сучасній Україні.
54. Кризи ідентичності: українські реалії.
55. Виклики ідентичності в час війни Росії проти України.

Рекомендовані джерела інформації

Обов'язкова література

1. Надежденко А.О. До питання трансформації національної ідентичності в умовах геополітичної дихотомії України. *Актуальні проблеми науки та освіти*: зб. матеріалів XXIV підсумк. наук.-практ. конф. викладачів МДУ, м. Маріуполь, 04 лютого 2022 р. / За заг. ред. М.В. Трофименка. Маріуполь: МДУ, 2022. С. 74–76.
2. Надежденко А.О., Кучерова А.М. Українська національна ідентичність в умовах глобального середовища. *Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір*. Матер. VII Міжнародної науково-практичної конференції (Маріуполь, 20 листоп. 2020). Маріуполь: МДУ, 2020. С. 13–15.
3. Попсуєнко Л. О. Розвиток ідеї європейської міждержавної інтеграції у XIX ст.: до історії питання. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 171-174.
4. Рудік О. М. Реформи державного управління в країнах-кандидатах та потенційних кандидатах на вступ в ЄС: стан та актуальні проблеми. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2. С. 49–53.
5. Мазур В. І. Вплив розширення ЄС на євроінтеграційні процеси. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 6(3). С. 108–111.
6. Попко О.В. Міжнародна економічна інтеграція та місце України в міжнародних інтеграційних процесах. *Проблеми системного підходу в економіці*. Випуск № 2 (70), 2019. С. 13-20.
7. Курах Л.В. Поняття та види міжнародної інтеграції: теоретико-правовий аналіз. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (79). Т. 2 URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4-2_2020/4.pdf
8. Європейський Союз: навч. посіб. / [А. О. Бояр (кер. авт. кол.), Н. П. Карпчук, Н. І. Романюк та ін.]; за ред. А. О. Бояра, С. В. Федонюка. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 600 с.
9. Європейський Союз: вчора, сьогодні, завтра=Die Europäische Union: gestern, heute, morgen: навч. посібник / укл. Ю. Макар,
10. В. Бурдяк, В. Макар, В. Семенко. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, Чернівці. 2020. 400 с.
11. ЄС як найбільш розвинуте інтеграційне об'єднання. URL: <https://buklib.net/books/27879/>
12. Юліана Палагнюк. Основні етапи європейської інтеграції. Єдиний економічний та валютний союз. URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/miltymediinyi-posibnyk>
13. Іванова М. І., Варяниченко О. В. Переваги та ризики Євроінтеграції України. Київ: Либідь, 2015. 211 с.
14. Кіндратець О. М. Євроінтеграція України як фактор «мотивованої» модернізації. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук.праць*. 2013. Вип. 72 (№ 5). С. 824–829.3)Е-GOV у світі. Світовий досвід е-врядування. URL: http://nc.gov.ua/menu/e_gov/

15. Батаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. 2014. № 1. С. 34–37.
16. Матюшенко І.Ю., Беренда С.В., Резніков В.В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навчальний посібник. Х. 2015. 496 с.
17. Інтеграція України до ЄС: російський чинник. URL: eweurope.org.ua/media-post/integratsiya-ukrayiny-do-yes-rosijskij-chynnyk/
18. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с.
19. Бистрицький Є., Пролєєв С., Білий О. Національна ідентичність та громадянське суспільство. Київ: Дух і літера, 2018. 464 с.
20. Ковалева А. И., Перинская Н. А. Самоидентичность в социологии Э. Гидденса как рефлексивный проект индивида в категориях биографии. Знание. Понимание. Умение. 2020. № 1. С. 80–91.
21. Мясников О. Національна ідея в наукових штатах. Віче. № 8. С. 34–40.
22. Рафальський О., Самчук З. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства: монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. 688 с.
23. Руденко Ю.Ю. Інтеграційний потенціал історичної пам'яті у контексті формування консолідаційної моделі національної ідентичності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. Київ, 2020. № 2 (46). С. 34–39.
24. Руденко Ю.Ю. Консолідаційний потенціал національної ідентичності. *Науковий часопис Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Київ: 2020. Вип. 26. С. 10–16.
25. Руденко Ю.Ю. Національна ідентичність України у контексті процесів глобалізації. Європейський політико-правовий дискурс: міжнародний журнал. Прага, 2018. Том5. Вип. 6. С. 187–190.

Додаткова література

1. Афонін Е., Мартинов А. Українське диво: від депресії до соціального оптимізму. К.: Києво-Могилянська академія, 2019. 296 с.
2. Базилевич В. Теорія трансформаційних перетворень. *Економіка України*. 2002. № 6. С. 93–98.
3. Белінська Я. Формування пріоритетів економічного розвитку України. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 2. С. 25–27.
4. Білорус О. Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку. *Економічний часопис–XXI*. 2002. № 10. С. 3–7.
5. Василенко С. Геополітичний вектор України: витоки й особливості її формування. *Нова політика*. 2000. № 3. С. 46–52.
6. Василенко, С. Д. Геополітика України: монографія. Одеса: Друк, 2007. 358 с.

7. Оцінка можливостей розширення і заміщення ринків збуту для продукції підприємств реального сектору України: монографія / за заг. ред. проф. М. О. Кизима, проф. І. Ю. Матюшенко. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. 280 с.

8. Хесле, В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности. *Вопросы философии*. 1994. № 10. С. 110–112.

9. Воропаєва Т. Становлення національної і європейської ідентичності громадян України: емпіричне дослідження (1991–2011 рр.) // 20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього: мат-ли ХІ наук.-практ. конф. К.: НАДУ, 2011. С. 186.

10. Василенко, С.Д. Європейський процес і Україна: Монографія. Одеса: Оптимум, 1996. 138 с.

11. Весела Н. 2010: євроінтеграційний поступ України. *Зовнішні справи*. 2010. № 11-12. С. 12–14.

12. Войтович Р. Глобалізаційні виклики національної безпеки: геополітичний аспект. *Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї*. 2010. Вип. 19. С. 285–297.

13. Гальчинський А. Глобальні трансформації: уроки для України. *Політика і час*. 2005. № 8. С. 18–29.

14. Головченко В. Проблема формування міжнародного іміджу України на початку ХХ століття : маловідомі сторінки історії. *Нова політика*. 2001. № 5. С. 28–32.

15. Горюнова, Є. О. Євроінтеграція: навч. посібник. К. Академвидав, 2013. 225 с.

16. Губський, Б. В. Євроатлантична інтеграція України. К.: Логос, 2003. 328 с.

17. Євроінтеграція: досвід країн Вишеградської четвірки та українські реалії / Ін-т екон. дослідж. та політ. консультацій ; ред. І. Коссе. Київ, 2014. 87 с.

18. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми: Монографія К.: Юрид.думка, 2005. 332 с.

19. Копійка, В.В. Розширення Європейського Союзу та Україна: монографія. К.: Логос, 2008. 376 с.

20. Кордон, М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України: навч. посібник. К.: Центр учбов. л-ри, 2010. 172 с.

Інтернет-ресурси:

1. Положення угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо зони вільної торгівлі

URL:http://www.kyivobl.gov.ua/polozhennja_ugodi_pro_asotsiatsiju_mizh_ukrajinoj_u_ta_jes_schodo_zoni_vilnoj_torgivli.

2. База даних ООН з міжнародної статистики торгівлі товарами International trade statistics yearbook 2021 URL: <http://comtrade.un.org/pb/first.aspx>.

3. Європейська енергетична хартія від 17.12.1991 р. URL: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=01214>.

4. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.